

Goran KALOGJERA
Filozofski fakultet, Sveučilište u Rijeci

UDK: 930.85(497.17)
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
Primljeno: 3. rujna 2018.

QUO VADIS, MAKEDONIJA!?
Čemu Makedoncima Aleksandar Makedonski kad imaju
Klimenta Ohridskog?

SAŽETAK

Tendencija ovog teksta jest preispitati etničko podrijetlo Makedonaca, odnos Makedonaca prema liku Aleksandra Makedonskog u nacionalnoj memoriji i pisanoj, umjetničkoj i znanstvenoj literaturi, da bi se na temelju „preispitivanja prošlosti“ došlo do današnje makedonske zbilje. Autor u tekstu zauzima stav da su Makedonci slavenskog podrijetla, da u njihovoj etnogenezi ima elemenata svih onih civilizacija koje su obitavale na tim prostorima, pa tako i antičko-makedonske. Analizirajući političku sadašnjicu Makedonije autor iskazuje svoje stavove i promišljanja o njenoj budućnosti.

KLJUČNE RIJEČI: *Makedonija, etnologija, kulturna povijest, Aleksandar Makedonski, civilizacija*

Možda će ovaj tekst biti bogohulan za mnoge moje makedonske kolege i prijatelje, no dugogodišnje bavljenje makedonskom književnošću, jezikom i kulturom govori mi da sam u svojim razmišljanjima (koja ću u daljnjem tekstu elaborirati) u pravu. Tekst dolazi u vrijeme vrlo aktualne i dinamične političke situacije u Republici Makedoniji i njenom trenutačnom odnosu s Grčkom. Dok u Makedoniji vrije s obzirom na moguću promjenu njenog imena, u čemu je zemlja podijeljena, valja istražiti stoljetne razmirice, politička prepucavanja,

grčko negiranje i osporavanje makedonskog ustavnog imena i njene naslijeđene kulture. Vjerujem da će ti problemi, kada ovaj tekst izađe i biti riješeni, na zadovoljstvo jednih i nezadovoljstvo drugih.

Antički Makedonci

Grci su decenijama osporavali i nadalje osporavaju Makedoncima kao narodu nasljeđe Aleksandra Makedonskog, odnosno antičkih Makedonaca. Smatrali su i nadalje smatraju tu ostavštinu isključivo baštinom korpusom grčkog naroda, njegove kulture, povijesti i tradicije. Da bi se stvari pojednostavnile, treba objasniti tko su bili antički Makedonci. Nužno je objasniti da oni nisu bili Heleni, da su bili poseban etnos sa svojim jezikom, tradicijom, religijom i običajima. Antički Makedonci formiraju se u 8. stoljeću kao poseban etnos, koji je još u trećem mileniju naselio centralno balkanski prostor. U etnogenezi antičkih Makedonaca nalaze se različiti etnosi koji su živjeli na području antičke Makedonije. U 8. stoljeću započinje proces objedinjavanja ovih plemena u jedinstvenu državu pod vlašću dinastije Argeada. Antički izvori svjedoče o posebnosti i specifičnosti antičkih Makedonaca spram naroda u njihovoj blizini: Helena, Trakijaca, Ilira, Meza. Po njihovim izvješćima u monarhiji Argeada vladali su „makedonski zakoni“, bilježeni su posebni „makedonski običaji“, obredi, vjenčanja, religijske svečanosti, spominju se „makedonska božanstva“, mitovi i kultovi, koji u svojoj srži nemaju nikakve bliskosti s helenskom kulturom, jezikom ili običajima. Jezik antičkih Makedonaca ukazuje (na temelju 150 makedonskih glosi), da se radilo o indoevropskom jeziku, srodnom jeziku Brigida. O tome svjedoči sam Plutarh u svom djelu o Aleksandru Makedonskom, spominjući postojanje izvornog jezika antičkih Makedonaca, navodeći događaj kada Aleksandar traži od svojih vojnika i vojskovođa da se sporazumijevaju na svom jeziku. Ne treba sumnjati da su makedonski vojnici i njihovi vojskovođe komunicirali na makedonskom jeziku, unatoč mješovitom sastavu Aleksandrove vojske, u kojoj je nakon propasti i poraza grčkih polisa u svojim redovima imala vojnike različitih naroda i vjera. Neosporno je da mnogi helenski i rimski autori predstavljaju antičke Makedonce u odnosu na Helene (Sparta, Atena, Teba) kao poseban etnos, po jeziku, običajima različit od Helena. Treba dodati i to da brojni helenski povjesničari u svojim spisima tretiraju antičke Makedonce kao barbare i neprijatelje Helena.

Filip II.

Premda je kao mladić od 23 godine Filip II. dobio temeljno obrazovanje u helenskoj Tebi, on nikada nije bio prijatelj Helena. No mudar kao što je bio, smatrao je da mu kao „tuđincu“, helensko obrazovanje može pomoći u pridobijanju grčkih polisa. Došavši na vlast kao sin Aminte III., Filip započinje s velikom i dobro osmišljenom rekonstrukcijom budućeg makedonskog carstva, što je uključivalo gradnju gradova, hramova, i naravno jačanje i organizaciju vojske, iz koje je crpio svoju moć. Koristeći neslogu helenskih polisa, Filip je planirao veliki vojni pohod na Helene, želeći ih uključiti u svoje carstvo. Taktika mu nije bila profinjena, više se koristio spletkama, lažnim savezništvima, nego iskrenom diplomacijom, imajući u vidu kao konačno rješenje pokoriti grčke polise. Tom njegovom cilju protivile su se najmoćnije helenske državnice, pogotovo Atena, Sparta i Teba. Najveći oportunist Filipovoj politici bio je grčki filozof Demosten, koji je za Filipova života, ali i nakon njegove smrti držao čuvene i poticajne govore u Ateni protiv Filipove asimilatorske i ugnjetačke politike. Filipova osvajanja helenskih teritorija i njihovih gradova bila su inspiracija Demostenu da u svojim govorima poznatim kao „Filipike“ širi omrazu protiv Filipa i njegovih „barbara“. U Filipikama, Demosten optužuje Filipa za osvajanje Pidne, Hersona, Olinta, Termopila, ustvari atenskih kolonija. Isto tako Demosten snažno optužuje i same Atenjane, smatrajući da su zbog nebrige i neadekvatne politike, prvenstveno pasivnog otpora Filipu, omogućili njegovu ekspanziju prema helenskom teritoriju. Demosten je u vojnom smislu zagovarao gerilski otpor Filipu, svjestan snage i moći njegove vojske.

U konačnici pametno provodeći politiku „Divide et impera“, Filip uspijeva privući brojna plemena i polise u svoj tabor. Demosten konačno uspijeva nagovoriti Atenjane na otpor. U čuvenoj bitci kod Heroneje, u kojoj sudjeluju Demosten kao vojnik i Aleksandar kao vojskovođa, Filip pobjeđuje Atenu i njene saveznike, nametnuvši se kao apsolutni vladar Korintskog saveza. Što se pak Demostena tiče, on je za života Filipova i Aleksandrova bio i nadalje gorljivi buntovnik i protivnik dinastije Argeada, da bi proganjan, nakon Aleksandrove smrti, završio svoj život trujuć se. Povijesno gledano, sukob između antičkih Makedonaca i Helena, može se gledati i kao sukob trojice izuzetnih ljudi tog razdoblja: Filipa, Demostena i Aleksandra.

Aleksandar Makedonski

Aleksandar je naravno priča za sebe. Mit, polubog, čovjek, genijalni strateg, vojskovođa, vizionar. Od najranije mladosti obrazuje se za vođu. Njegovu naobrazbu Filip povjerava filozofu Aristotelu, koji mu otvara horizonte i daje znanje iz bogatog fundusa helenske kulture, jezika, književnosti, poezije, astronomije, retorike. Za ovu temu bitno je istaknuti slijedeće. Za Aleksandrove kratke vladavine započeo je, unatoč prijašnjim sukobima, ratovima i razaranjima, odnos etničkog prožimanja, svojevrsne simbioze antičkih Makedonaca i Helena, što je evidentno u mnogim segmentima društva koje je ustrojio. Nakon njegove smrti započinje grabež za njegovom ogromnom ostavštinom. Makedonija, kao zemlja raznolikosti i šarenina, etničkog i vjerskog, uspije egzistirati i nakon njegove smrti. U dolazećim povijesnim epohama može se govoriti o rimskoj, bizantijskoj i slavenskoj Makedoniji, ovisno o onima koji su njome vladali. Pritom valja istaknuti da se na prostore u kojima obitavaju u određenoj povezanosti Heleni i antički Makedonci, u sedmom stoljeću pojavljuju u intervalima slavenska plemena u potrazi za svojom novom postojbinom.

Slaveni i Makedonija

Nakon propasti makedonskog carstva antički Makedonci nastavljaju svoju egzistenciju, noseći dio antičke tradicije iz vremena Filipa i sina mu Aleksandra. Neovisno o podrijetlu Slavena i raznim teorijama odakle se šire prema Balkanu, ljetopisci bilježe nekoliko većih slavenskih migracija prema Bizantinskom Carstvu. Prvi napadi slavenskih plemena evidentirani su četrdesetih godina 6. stoljeća, potom 550. godine, 578., 581 – 584., 586. Cilj im je uglavnom Solun, trgovačko, političko, vojno, ekonomsko, kulturno središte. Anonimni autor hagiografskog teksta „Čudesna svetog Dimitrija“ uz tekst o čudima svetog Dimitrija, donosi niz interesantnih podataka o životu Avara i Slavena. Tako se iz homilija hagiografskog teksta mogu doznati i nazivi slavenskih plemena koji su opsjedali Solun: Dragoviti, Sagudati, Velegziti, Vajniti, Verziti. Evidentirana su i imena dvojice slavenskih knezova, Hakona i Prvuda, kneza plemena Rinhina. Činjenica je da slavenska plemena sa sjevera Dunava preko Trakije krče svoj put prema Heladi. Tijekom stoljeća njihovi su

napadi sporadični ali i sve organiziraniji. Unatoč učestalom povlačenju, dio Slavena ipak kolonizira predjele oko Soluna, stvarajući strateške punktove za nove napade na Solun. Anonimni autor „Čudesna sv. Dimitrija“ svjedoči tako o snažnom napadu Avara i Slavena na Solun, koji brane kako navodi „antički Makedonci“. Njih spominje arhiepiskop Jovan, koristeći termin „hrabri Makedonci“. Za ovo je razdoblje interesantna priča o slavenskom vođi Prebondu, koji je u periodu mira između Slavena i Solunjana očito boravio u Solunu, gdje je uhićen i odveden u Kostantinopol. Legenda govori da su Solunjani i Slaveni zajedno poslali peticiju za njegovo oslobođenje, što bi trebalo ukazati na određeni vid suradnje i približavanja dva etnosa. Posebnu opasnost za Bizant predstavljale su sklavinije, slavenski vojni savezi, u čijim su se strukturama formirale slavenske elite, knezovi, vojskovođe. Živeći u okolici Soluna, posebno u periodima ratnog zatišja, očito dolazi do koegzistencije i interakcije Slavena, s antičkim Makedoncima – Solunjanima.

Prema rimskim izvorima, nakon propasti makedonskog carstva, antički Makedonci i nadalje uspijevaju sačuvati svoj etnički identitet, noseći u svom etničkom korpusu zasade helenske kulture od vremena Aleksandra Makedonskog. Etničko objedinjavanje antičkih Makedonaca vidljivo je u razdoblju koje prethodi invaziji slavenskih plemena na Solun. Mnogi povjesničari tog razdoblja ukazuju na ambicije antičkih Makedonaca da se ponovno etnički, vojno, strateški i teritorijalno objedine, stvarajući tako ponovno svoj geopolitički prostor, u kojem će dominirati. Tijekom 4. i 5. stoljeća, crkveni autori poput Sokrata, Teodorita, Sozomena i drugi, identificiraju grad Solun kao „grad makedonskog naroda“, što ukazuje na činjenicu da je dominantna populacija Soluna u tom razdoblju bila antičko - makedonska. Arhiepiskop Jovan od Efeza, sudionik brojnih pokušaja Slavena do porobe Solun, svjedoči o Makedoncima kao najzaslužnijima za obranu Grada i njegovih žitelja.

Na temelju gore navedenog možemo oformiti određene stavove.

- a) Avari i Slaveni u svojim napadima na Solun suočavaju se s obranom grada koji većinom čini domicilno makedonsko pučanstvo, antičko – makedonskog podrijetla. Nisu to više oni „barbari“ koje spominje Demosten u svojim „Filipikama“, već populacija kulturološki ukorijenjena u helensku tradiciju, jezik, arhitekturu, umjetnost, graditeljstvo...

- b) Napadi Slavena na Solun i njihova povlačenja, ipak ostavljaju određeni broj slavenske populacije, koja svoj novi dom traži u okolici Soluna i dalje. Oni će naravno biti strateški punktovi za daljnje napade na Solun, ali i jezgra buduće asimilacije, slavenske i antičko – makedonske.
- c) Očito je da su unatoč sukobima, antički Makedonci i Bizant imali određeni utjecaj na proces grupne identifikacije i kreiranje identiteta Slavena naseljenih u Makedoniji. Naravno da se radilo o dugom procesu, koji nije išao jednostavnim putem i trajao vjekovima, no s obzirom na blizinu dva etnita on je bio neminovan. Jedinstven primjer asimilacije Slavena u makedonsko, a potom i u bizantinsko društvo jesu braća Ćiril i Metodij. Postoje tvrdnje da su ova dva Solunjana bili slavenskog roda. Pretpostavlja se također da im je majka bila rodom iz jednog od slavenskih plemena u okolici Soluna. Dokazano je, a o tome postoji svjedočanstvo u „Metodijevu životu“, da im je car povjerio misiju pokrštanja Slavena, jer su obojica govorili slavenski jezik. Metoda je u vrijeme njegove vojne karijere bizantinski dvor postavio za „kneza Slavena“, sa zadaćom da upravlja slavenskom kneževinom. Metodij odlazi u strumičku sklaviniju, prvenstveno da organizira otpor sve češćim upadima Bugara, ali i zbog poznavanja jezika. Kasnije mu se pridružuje i mlađi brat Konstantin, u misiji pokrštanja i kristijaniziranja Slavena.

Vjekovni sudari zaraćenih nacija i kultura ne rezultiraju uvijek uništenjem i ništavilom. Premda neprijatelji, antički Makedonci i Heleni, tijekom Filipova i Aleksandrova života stvaraju simbiozu, prožimanje, dvaju etnita, što je evidentno u njihovim kulturama. U sličnu situaciju dolaze Slaveni i helenizirani Makedonci, koji unatoč stoljetnom ratovanju započinju na određenim punktovima suživot, primjerice Solunu. Naravno da se ni u devetom stoljeću, u vrijeme Ćirila i Metoda, ne može govoriti o idiličnom suživotu. Slavenska plemena i nadalje žive u svojim kneževinama, govore svoj jezik, ne poštuju dovoljno bizantinsku vlast, često dižu ustanke, no unatoč tome, a pogotovo procesom pokrštanja, razlike se sve više gube. Uostalom velik dio slavenske elite boravi u Konstantinopolju, neki čak na dvoru, što ukazuje na neminovni proces asimilacije slavenske vlastele u bizantinsko društvo. Neosporno je da su ne samo Ćiril i Metodij, već i njihovi učenici, Kliment, Gorazd, Angelar, Sava,

Laurentije, bili predstavnici više educirane slavenske populacije, odgojene u bizantinskom duhu, grčkom jeziku, književnosti, kulturi. Njihov glagoljaški put neće ih udaljiti od temeljnog bizantinskog obrazovanja, što je očito u njihovom književnom životu, pogotovu životu Klimenta Ohridskog, kao pjesnika i proznog pisca. Kliment Ohridski iz anonimnosti vjernog pratitelja svete braće izlazi na svjetsku pozornicu kao jedna od najmarkantnijih ličnosti 9. stoljeća. Odlaskom u Kutmičevicu, potom u Ohrid, Kliment djeluje u relativno etnički čistoj slavenskoj kneževini, koju privodi kršćanstvu i educira ne samo u vjerskim pitanjima, nego i u onim drugim, bitnim za svakodnevni život. Kao pjesnik i pisac svetih tekstova, Kliment pokazuje svoje poznavanje bizantinskog pjesničkog stila, ali ga na staroslavenskom jeziku i glagoljskim pismom i nadmašuje, dokazujući se vrsnim pjesnikom i piscem sakralnih tekstova. Vremenskog određenja radi treba napomenuti da je to doba kada je Makedonija pod bugarskom vlašću.

Što se iz dosadašnjeg može iščitati? Da je postojala silna i kulturna Helada sa svojim polisima, da su joj u blizini živjeli antički Makedonci, koji su ih u dugogodišnjim ratovima porobili i nametnuli im svoju vlast. Da je u narednom razdoblju došlo do određene simbioze Helena i antičkih Makedonaca ne treba sumnjati. Uostalom oba su im gospodara, Filip i Aleksandar, bili obrazovani u grčkom duhu. Invazije Slavena prema jugu Balkana dodiruju i dijelove bivšeg Aleksandrovog carstva, dolazi do niza ratnih sukoba tijekom šestog i sedmog stoljeća, koji rezultiraju padom Slavena pod bizantinsku vlast. Jesu li se Slaveni etnički izmiješali s antičkim Makedoncima u određenim dijelovima Makedonije, prvenstveno u Solunu i njegovoj okolini? Moguće, i očito je do toga došlo. Jesu li su postojale etnički „čiste“ slavenske kneževine, koje se nisu zbližile s antičko-slavenskom populacijom? Moguće, i održivo kao teritorija. Primjer strumičke kneževine kojom određeno vrijeme vladao Metodije ili predio oko Kutmičevice i Ohrida, u kojima u devetom stoljeću uglavnom prebivao čisti slavenski etnitet.

Sukobi mišljenja stare i nove generacije makedonskih povjesničara tko je bročano bio veći i odnio prevagu u odnosu dvaju etnitet, antički Makedonci ili Slaveni, ne vode ničemu, nego prebrojavanju krvnih zrnaca za perioda vladavina bivšeg premijera Gruevskog. To se naravno izrodilo u nakaradno i nepotrebno „antičko slavensko“ dizajniranje Makedonije i Makedonaca u nešto što oni nisu. Masovna histerija Aleksandrom, njegovom falangom, znamenjem, zahvatila je dobar dio Makedonaca, a sam grad Skopje pretvorilo

u svojevrсно ruglo, zbog obilja nakaradnih građevina i kipova koji u biti su izvornom, slavenskom Makedonijom nemaju nikakve veze. Naravno da nitko pametan ne može i ne smije negirati udio antičko-makedonskog etničkog korpusa u današnje makedonsko nacionalno biće, no tolika pretjerivanja ne vode ničemu dobrom ni korisnom. To su bili samo dodatni elementi koji su izazivali bijes grčkog susjeda, koji eto već dvadesetak godina i više osporava napredak i razvoj Makedonije. U svojatanju helenske tradicije u koju je inkorporirana i antičko makedonska komponenta Grci pretjeruju jer ni oni kao narod nemaju apsolutno pravo na Aleksandrovu baštinu. Uostalom, Aleksandar Makedonski nije bio Helen, već antički Makedonac. I zbog čega onda tolika gužva oko jednog jedinstvenog vojskovođe, koji je u biti bio globalist koji je stvarao svijet bez granica, svijet prožetih kultura, tradicija, jezika.

Uskrsnuće Aleksandra i njegovog mita u suvremenoj Makedoniji vodi nas u ne tako daleko 19. stoljeće i početak dvadesetog kada su probuđene nacionalne makedonske elite u Bugarskoj, započele s afirmiranjem Aleksandra i njegovih antičkih Makedonaca, u cilju realizacije svojih političkih ideja. U svojoj knjizi „Makedonske teme bez dileme“, u poglavlju „Uloga drevne Makedonije i njenih vladara Filipa i Aleksandra u formiranju makedonske nacionalne samosvijesti tijekom 19. i početkom 20. stoljeća“, dostatno i razložno pojasnili smo aktualiziranje Aleksandra kao čin političkih doktrina makedonističke struje 19. stoljeća i bivše vlade premijera Gruevskog. U tom sam tekstu postavio sebi i čitateljima provokativno pitanje gdje se izgubio Aleksandar Makedonski u kolektivnom sjećanju makedonskog naroda?

Sakupljači usmenog narodnog stvaralaštva 19. Stoljeća: Marko Cepenkov, Kuzman Šapkarev i Dimitar Miladinov, spominju Aleksandra, no sporadično. Usmena narodna poezija, epska i lirska, kao da ga ne poznaju. Što se slavenske makedonske usmene predaje tiče, danas nam je poznato šest basni o Aleksandru, što je začuđujuće malo. Jednu od tih legendi možemo pronaći u „Zborniku braće Miladinova“, koja ne prikazuje Aleksandra kao vojskovođu, već ratnika u potrazi za besmrtnošću. Može se slobodno postaviti pitanje zbog čega usmena makedonska predaja, epska i lirska poezija uopće ne pokazuju interes za Aleksandra? Što se pak prosvjetitelja iz perioda 19. stoljeća tiče, neosporno je da su oni kao polaznici grčkih učilišta i fakulteta, koji su poznavali grčki jezik, mogli doći u dodir s literaturom u kojoj se spominje Aleksandar. Bilo bi neozbiljno zaključiti da Grigor Prličev, makedonski pisac 19. stoljeća, koji je u svojim radovima analizirao zakonodavstvo Spatre i Atene, literarna i

filozofijska djela Solona, Likurga, Euripida, Sofokla, Demostena nije poznavao Aleksandrov život. Dapače, čak je i pisao o njemu. I udžbenikari 19. stoljeća razmatrali su problem Aleksandra i antičkih Makedonaca, no uglavnom u užim krugovima. Ne sve je to bilo sporadično i skromno, tako da se nakon turskog osvajanja, pa do kraja 19. st Aleksandar skoro da se ne spominje u kontekstu makedonske usmene i pisane književnosti.

Najzaslužnija osoba koja ponovno vraća Aleksandra u politički i književni život Makedonaca jest Đorđija Pulevski, ustanik protiv Turaka, sudionik brojnih bitaka, mijački vojvoda, po zanimanju zidar. U želji da omasovi makedonske ustanke protiv Turaka, da mobilizira i stimulira ustanike, Pulevski, kao dobar propagandist „izvlači“ Aleksandra iz zaborava, fokusirajući svoju književnu i agitatorsku pažnju na njegov lik vojskovođe i antičkog Makedonca. Pulevski se nije puno brinuo za etničko podrijetlo Aleksandra, već ga je slavenizirao i takvog približio ustanicima. Očito da su njegovi stihovi iz „Makedonske pesnarke“, „Samovila Makedonska“ i „Aleksandrida“ umnogome pomogli širenju ideje da su makedonski Slaveni direktni potomci antičkih Makedonaca. Uostalom u Manifestu Privremene vlade Makedonije oformljene nakon Kresenskog ustanka, autori teksta pozivaju se na nekadašnju slavu makedonskih falangi. I makedonski političari u Bugarskoj s kraja 19. stoljeća koristili su Aleksandra kao monetu za potkusurivanje svojih makedonističkih ideja. Knjiga Krste Misirkova „O makedonskim stvarima“, i njegovo zagovaranje teze da su Makedonci njegovog doba slavenskog podrijetla, ponovno vraća Aleksandra u zaborav.

Njegov lik postaje neobično inspirativan za suvremene Makedonce neovisne Makedonije 20. i 21. stoljeća. O tome je vrlo inspirativno i temeljito pisao moj mlađi kolega Ranko Mladenoski u tekstu „Makedonska poezija dvadesetog stoljeća o Aleksandru Makedonskom“. Rankov mi tekst ukazuje da je zadnjih desetak godina dvadesetog stoljeća u Makedoniji objavljeno: četiri poeme, jedan ep te velik broj pjesama inspiriranih likom moćnog Aleksandra. U tu grupu književnih djela koja glorificiraju Aleksandra idu i dramski tekstovi. Mladenoski vrlo precizno ukazuje na podatak da je od 1991. godine objavljeno oko 78 književnih djela inspiriranih Aleksandrom s uočljivom tendencijom – povezivanja antičke i suvremene Makedonije. Trend u književnom stvaralaštvu povezan s političkim odrednicama vlade premijera Gruevskog, koji se bacio u avanturu antikvizacije suvremene Makedonije, u što je bio upregnut cijeli državni aparat s pratećim strukturama u književnosti, arhitekturi, graditeljstvu.

Ne mogu govoriti o književnim djelima, jer ih većinu nisam pročitao, premda s obzirom na imena autora nema razloga sumnjati da se radi o kvalitetnim tekstovima. Ali sam zato vidio Skopje. Isto tako, bilo mi je vrlo neugodno čitati tekstove hrvatskih dopisnika iz Skopja i njihove komentare u što se grad pretvorio.

Skopje je nagrđeno, arhitektonski uneređeno, devastirano, u cilju da se Makedonci prisjete svoje antičke prošlosti. Nebuloza vladajućih koja je financijski koštala silna sredstva, koja su mogla biti iskorištena u mnogo pametnije svrhe. I što se promjenom vlasti događa? Vraćamo se ponovno natrag jer grčki partner, osion i u mnogim stvarima irealan, potražuje nešto što mu jednostavno ne pripada. Pogotovo one elemente koji imaju veze s Filipom i Aleksandrom Makedonskim. Ponavljam, dinastija Argeada, koju u povijesti čovječanstva najbolje predstavljaju Filip II. Makedonski i sin mu Aleksandar, nisi bili helenskog podrijetla. Neumitna povijesno uvjetovana simbioza antičkih Makedonaca i Helena ne daje za pravo Grcima imati isključiva prava na antičko-makedonsku baštinu. Na nju imaju prava i slavenski Makedonci, koji su se tijekom stoljeća također djelomično inkorporirali u nju. Dakle radi se o civilizacijskoj, po meni prvenstveno kulturnoj stečevini, na koju podjednako imaju prava i današnji Grci i današnji Makedonci. Konačno, čemu je sve to trebalo makedonskoj naciji, koja je slavenska i svoje izvorište ima u Ohridu, Ohridskoj književnoj školi i djelima Klimenta Ohridskog i njegovih sljedbenika?

Ono što treba današnjoj Makedoniji jest vraćanje svojim slavenskim, kršćanskim i glagoljaškim izvorištima. Uostalom, što će Aleksandar Makedoncima kada imaju Klimenta Ohridskog? Na jednom mjestu u Opširnom životu Klimentovom stoji da se Kliment pridružio svom učitelju Metodu još u svojoj ranoj mladosti i da je na svoje oči vidio sva djela svog učitelja Metoda. Na temelju ovog retka može se skoro sa sigurnošću pretpostaviti da Kliment potječe od nekog slavenskog sela u okolini Soluna, ili čak kneževine kojoj je Metoda vladao kao upravitelj. Pretpostavlja se da je rođen oko 840. godine i da se shodno tome pridružio ekipi Moravske misije s 23 godine. U društvu Metoda i Konstantina Kliment stiče veliko obrazovanje, koje ga je s njegovim osobnim umjetničkim i pedagoškim sposobnostima činilo izuzetnim sljedbenikom svete braće. Za vrijeme boravka u Rimu, Kliment se uz ostalu glagoljašku pratnju Metoda i Konstantina zaređuje i uzima monaško ime Kliment, odajući tako počast Konstantinu Rilskom, trećem rimskog episkopu i mučeniku koji je

tragično preminuo na Krimu. Nakon Metodijeve smrti u Moravskoj, Kliment je protjeran te s prijateljima duhovnicima, Neumom i Angelarom preko Beograda dolazi u Plisku, ondašnji centar bugarske države, kojoj je na čelu bio knez Boris. Nakon izvanrednog dočeka Kliment je po kneževom nalogu premješten u Kutmičevicu, gdje mu je na usluzi bio lokalni upravitelj Domet (Dobeta).

Razlog Klimentovog odlaska s bugarskog dvora danas je u znanosti uglavnom poznat. Kao nastavljatelj glagoljaške tradicije i vjeran sljedbenik svete braće, Kliment nije želio prihvatiti novo ćirilčko pismo. Teško je za vjerovati da je to bio progon, već prije dogovor Borisa i Klimenta. Kao razuman i pragmatičan vladar koji je na dvoru imao moćno grčko svećenstvo, koje je zagovaralo ćirilčko pismo i bilo vrlo utjecajno, Boris je napravio sporazum s Klimentom, duboko ga poštujući i očito po Klimentovoj želji poslao u Kutmičevicu, južni dio bugarske države u kojem je živjelo autohtono slavensko stanovništvo. O tome piše i ruski znanstvenik i klimentolog Tunicki, vrsni poznavatelj Klimentovog života i djela, koji ukazuje na činjenicu da je stanovništvo nove Klimentove domovine naseljeno uglavnom slavenskom populacijom (bez ikakvih dodira s bugarsko – turskim etničkim elementima na istoku Bugarske), o čemu najbolje svjedoče plemenske osobine slavenskih govora. S obzirom da sveti Kliment s Ohrida spada u jednog od najvećih intelektualaca srednjeg vijeka, nije na odmet upozoriti na neke od ključnih zadaća koje je stavio pred sebe, sudruga Nauma i svoje učenike:

- a) Učvrstiti svijest da su Slaveni općenito, pa tako i makedonski Slaveni trebaju uključiti u civilizacijske tijekove i to kao aktivni subjekt, a ne kao amorfnu masu bez svoje fizionomije.
- b) Preuzeti na sebe i svoje najbliže suradnike, posebice Nauma, tu misiju, jer shvaća da on i njegovi bliži sljedbenici kao obrazovane i kulturno izgrađene ličnosti moraju zauzeti za svoj narod.
- c) Odbaciti od sebe i svojih sljedbenika uvriježeno mišljenje kulturnih elita da su potomci barbarskih plemena koja isključivo posežu za tuđim teritorijama.
- d) Zauzeti nepopustljivo stajalište obrane ćirilometodske tradicije i glagoljice kao slavenskog pisma.
- e) Maksimalno se angažirati (Ohridska književna škola) na širenju kršćanstva, educiranju slavenskog pučanstva ne samo po vjerskim pitanjima nego i stvarima praktičnog života, oformiti educirane i sposobne nasljednike u glagoljskoj pismenosti i djelu svete braće, širiti

kult Ćirila i Metodija, stvoriti jednu kulturnu i književnu jezgru koja će makedonske Slavene približiti drugim prosvjećenim narodima.

Prostori na kojima je Kliment djelovao danas su geografski teško prepoznatljivi. Pretpostavlja se da se prostor Kutmičevice mogao nalaziti na tromeđi makedonske, albanske i grčke države, dok je kao prvi slavenski arhiepiskop Drebnice i Velike, odnosno Veličke arhiepiskopije djelovao na prostoru oko današnjeg Velesa, Debra, Kičeva... Opširno „Klimentovo žitije“ govori da je rado obitavao u Ohridu, koji je stvorio žarištem slavenske kulture. Ovaj slavenski edukativni centar otposlao je u sve dijelove bugarske države pa i dalje oko 35000 obrazovanih svećenika, koji su dosljedno njegovali glagoljicu, širili kršćanstvo, podučavali. Ohrid tako postaje za Slavene općenito, a posebno za slavenske Makedonce, crkveni centar, intelektualno i kreativno žarište na području književnosti, muzike, graditeljstva koji je pokrenuo jedan novi odnos s bizantijskom kulturom. Posebno treba naglasiti da je ta oblast bila nastanjena slavenskim stanovništvom, koje se okupljalo oko svog arhiepiskopa, svoje crkve, narodnog jezika i glagoljaškog pisma. Osobni Klimentov doprinos razvoju Ohrida, crkvenog nauka i književnog stvaralaštva je jednostavno rečeno velik. Ne treba zanemariti ni njegovu političku mudrost, umijeće pregovaranja, ubjeđivanja, dogovora i pregovora koje je morao voditi s bugarskim dvorom da bi realizirao svoje ideje. Naravno da je u svemu tome koristio ogromni kapital, koji je imao kao jedan od bliskih suradnika svete braće, ali i Metodijevo iskustvo s moravskim knezovima i njemačkim svećentvom. Bio je mudrac, filozof, umjetnik, teolog, učitelj širokih masa u najboljem značenju riječi – učitelj, vođa, duhovni i ljudski.

Za razliku od uspomene na Aleksandra Velikog koji do 19. stoljeća blijedi u kolektivnoj memoriji makedonskih Slavena, kako u usmenoj, tako i u pisanoj tradiciji, uspomena na Klimenta živi od njegove smrti do danas, kako u kolektivnoj svijesti makedonskog naroda tako i u znanosti. Prvi zasadi stvaranju Klimentova kulta vide se u radovima njegovih nasljednika, pa tako nastaje kao prvi poetski tekst Služba Klimenta arhiepiskopa, anonimnog autora, koji slijede brojne pohvale, slova, sve u čast i slavu učitelja. Kult o Klimentu nastavlja se i na grčkom jeziku, pa tako arhiepiskop Teofilakt (11. st) piše „Opširno žitije Klimenta Ohridskog“, koji danas služi kao najpouzdanije izvoriste za izučavanje njegovog života i djela. Kult se preko glagoljaških i bizantinskih tekstova širi i među ostale slavenske narode: Srbe, Bugare, Ruse. Snažniji zamah veličanju Klimenta osjeća se tijekom 18. stoljeća u

Makedoniji, kada preporoditelj Partenije Zografski tiska na makedonskom govoru „Opširno Klimentovo žitije“. Braća Miladinovi pokazivali su također interes za Klimenta. Konstantin je tako napisao jednu skromnu brošuricu – studiju o Ohridskoj arhiepiskopiji za vrijeme svog boravka u Rusiji. Dimitrije se pak intenzivnije bavio proučavanjem Klimentovih tekstova. Rajko Žinzifov, makedonski pjesnik 19. stoljeća, također je pokazivao interes za Klimentovo djelo i posvetio mu pjesmu s nazivom Ohrid. Veliki makedonski bard 19. stoljeća Grigor Prličev bio je opsjednut moćima i djelom Klimenta. U svojoj „Autobiografiji“ učestalo spominje Klimenta, prizivajući ga u pomoć u nekim od najtežih trenutaka u njegovom životu. Kliment je prisutan i u narodnom predanju, sakupljač usmenog književnog stvaralaštva u Makedonaca, Kuzman Šapkarev objavio je u svom „Zborniku“ nekoliko priča o Klimentu.

Znanost, kako makedonska tako i svjetska, bavi se njime decenijama. Klimentom Ohridskim bavili su se u Makedoniji mnogi znanstvenici, prvenstveno stručnjaci za srednji vijek, no tako snažna ličnost, inkorporirana u svekoliko makedonsko biće, intrigira mnoge stručnjake različitih profila. Svi se oni uglavnom slažu u istom: da je Kliment dosljedno nastavljao djelo Ćirila i Metodija, usvojio oblik ćirilo-metodijevskog jezika u književnom krugu Ohridske škole, što je predstavljalo i suštinsku povezanost s makedonskim Slavenima, jer je taj jezik svojim gramatičkim i leksičkim karakteristikama kao temelj imao jezik makedonskih Slavena. Kliment se do kraja svog života zalagao za prvobitno slavensko pismo glagoljica, što je i vidljivo u slavenskim rukopisima u periodu s konca desetog i početka 11. stoljeća. Svojom školom odupirao se ćiriličkom pismu, čiji nacrti potječu od grčkog ustavnog pisma, na žalost ne dugo.

Vratimo se suvremenoj Makedoniji, Makedoniji 21. stoljeća. Smatram da na temelju mojih četrdesetak godina bavljenja makedonskom književnošću, povijesti, jezikom i tradicijom imam neke kompetencije sumiranja trenutačno postojećeg stanja. Prihvatio sam se makedonističke struke negdje osamdesetih godina prošlog stoljeća i učitelji su mi biliiskusni znanstvenici, ljudi imponantnih znanstvenih opusa, ljudi koji su stvarali makedonski identitet kroz svoje pisane riječi. Stoga se i danas divim radu Blaže Koneskog, Haralampija Polenakovića, Milana Đurčinova, Tome Sazdove, Aleksandra Spasova, Vanča Tuševskog, Gane Todorovskog, Blaže Ristovskog i drugih istaknutih znanstvenika. Na temelju njihovih znanstvenih opusa gradio sam i svoj, koji je možda najbolje iskazan u mojoj knjizi „Makedonsko 19. stoljeće“. Postao

sam tako počasni doktor (doctor honoris causa) Sveučilišta Sv. Kiril i Metodij i vanjski član Makedonske akademije nauka i umjetnosti.

Danas su Makedonci podijeljen narod, zatrovani ideologijama političkih elita, mahom neobrazovanih i neupućenih u makedonsku povijest. Zahvaljujući iskustvu i diplomatskoj vještini jednog od najvećih Makedonaca, prvog makedonskog predsjednika Kire Gligorova, Makedonija je izbjegla rat nakon raspada bivše Jugoslavije. Neprimjeren naziv „Bivša jugoslavenska Republika Makedonija“ ova zemlja nosi godinama, prvenstveno zbog svog susjeda Grčke, prezadužene i u svjetskim relacija uopće nebitne zemlje, osim što je članica Evropske unije i NATO pakta. Napori svih dosadašnjih vlada, koliko zbog njihove nekompetentnosti ali i grčke pozicije vječnog ucjenjivača, učinile su ovu zemlju taocem grčkih političkih elita koje su im osporavale sve – identitet, naziv i jezik. Aktualni dogovor Grčke i Republike Makedonije ponovno je podijelio Makedoniju. Premda se smatra da je to pozicija u kojoj nitko ne dobiva i nitko ne gubi, mislim da Makedonija gubi. Dopušta dovesti se u situaciju da joj Grci dozvoljavaju da im se jezik naziva makedonski, a pučanstvo građani Republike Sjeverne Makedonije. Nezadovoljnici ovim dogovorom, koji će se u potpunosti realizirati, govore o gubitku identiteta.

Što je ustvari identitet, pogotovo etnički identitet u Makedonaca? Taj pojam podrazumijeva nekoliko komponenti: teritorij, biološku, odnosno genetsku komponentu, jezik i političku konstelaciju države. Radi se o komponentama koje su se stvarale vjekovima, po prvi put pokušale realizirati Ilindenskim ustankom i u konačnosti definirane ASNOM-om. Dakle, tko danas nakon sedamdesetak godina ima pravo osporavati nešto što je prihvatilo više od stotinjak zemalja u Ujedinjenim nacijama. Makedonski etnički identitet je jasan i tu je najbolju definiciju dao akademik Blaže Ristovski: „Nesumnjivo u našoj su etnogenezi uključeni i antički Makedonci, no sigurno najveći procent stanovništva poteklo je od Slavena koji su se počeli doseljivati u ove krajeve u periodu od 4. do početka 6. stoljeća.“ Razvitak suvremenog makedonskog jezika oslanja se na tradicije srednjovjekovne slavenske pismenosti, da bi svoju osnovu temeljio na centralnim makedonskim govorima. Jezik je proglašen zvaničnim još tijekom rata, na prvom zasjedanju Antifašističkog sobranja Makedonije 1944. godine. Podjela Makedonije nakon Balkanskih ratova na Egejsku, Pirinsku i Vardarsku Makedoniju uvjetovala je čerečenje makedonskog nacionalnog bića, tako da današnji Makedonci žive kao većinski narod u Republici Makedoniji (Vardarska Makedonija), i kao dijaspora u prvenstveno u Grčkoj i Bugarskoj, a potom

se nastavlja trend raseljavanja po cijelom svijetu. Dakle, spletom nepovoljnih povijesnih okolnosti Makedonci formiraju tek u dvadesetom stoljeću svoju državu, kodificiraju svoj makedonski jezik i potvrđuju etnički slavenski etnitet kao Makedonci i Makedonke.

Vratimo se aktualnoj situaciji u Makedoniji s pitanjem gdje su i u kakvoj situaciji današnji Makedonci i Makedonke? Prvenstveno pred dogovorom Tsipras – Zaev, koji snažno podržavaju SAD i Evropska unija. Prema dogovoru grčka stana dozvoljava Makedoncima da se unutar svojih granica nazivaju Makedoncima, no prema svijetu oni su po njihovom shvaćanju građani Republike Sjeverne Makedonije. Grci im velikodušno priznaju i jezik, makedonski jezik s posebnom oznakom da se radi o slavenskom jeziku, a ne jeziku antičkih Makedonaca. Eto tako se Grci konačno rješavaju moguće ugroze s makedonske strane prema pokrajini Makedoniji u Grčkoj i baštini Aleksandra Makedonskog. Na taj način cijelu baštinu Aleksandra Makedonskog sužavaju na teritorij Republike Grčke. Prema dogovoru makedonska se država neće imati prava dirati u položaj makedonske dijaspore u Grčkoj, kao da egejski Makedonci ne postoje. Cijeli dogovor mora ići i na promjenu Ustava Republike Makedonije jer se mijenja ime države. Sve to nekako podsjeća na one dogovore velikih sila u 19. stoljeću, Sanstefanskim ugovorom i Berlinskim kongresom, kojim je Makedonija jedina od slavenskih zemalja vraćena Turskoj. Sada bi je te iste velike sile, posebno SAD, željele vidjeti u NATO paktu i Evropskoj uniji. Koja blagodat za Makedonce! Ulazak u NATO, ukoliko referendum prođe, pitanje je mjeseca, ulazak u Evropsku uniju nešto što će „Sjeverna Makedonija“ čekati najmanje desetak godina.

Da ne budemo toliko pesimistički, možemo ukazati i na određene pozitivne strane Dogovora, za koji, u određenim krugovima u Makedoniji vlada pozitivno ozračje. Istina, Makedonija se kao „Republika Sjeverna Makedonija“ djelomično oslobađa grčkog jarma, no to ne znači da se na političkoj sceni neće pojaviti neki novi „kvazi“ prijatelji, koji će ucjenama i nadalje opstruirati put Makedonije prema EU. Ono što je najsigurnije jest ulazak Makedonije u NATO pakt. SAD će dobiti nove poligone, nove baze, no nismo sigurni što će dobiti makedonski narod. Onaj normalni makedonsku puk koji radi za sitne novce, socijalno ugrožen, ekonomski izrabljen i doslovce uništen? Neće dobiti ništa. I to narod zna, no tko pita narod? Pritom ne treba zaboraviti uvođenje dvojezičnosti, gdje se albanski jezik izjednačuje s makedonskim, i rastući natalitet albanske populacije u Makedoniji, koji ukazuje na činjenicu

da bi u narednim godinama Makedonci mogli postati manjina u svojoj zemlji, neovisno o tome kako se ona zvala.

Da završimo: postoji u usmenoj tradiciji makedonskog naroda legenda o Svetom Klimentu kao zaštitniku grada Ohrida, koji još danas noćima luta Ohridom i čuva grad. Možda bi se drevni starac neospornih moći trebao zaputiti na put diljem Makedonije, ostaviti na neko vrijeme voljeni Ohrid, i pokušati još jednom pomoći svom narodu. Ukoliko za to nije prekasno.

Literatura:

1. Istorija na makedonskiot narod, Institut za nacionalna historija, Skopje, 2008.
2. Ristovski, Blaže, Istorija na makedonskata nacija, MANU, Skopje, 1999.
3. Sveti Kliment Ohridski (Sobrani dela: Slova, pouki, žitija), Tabernakul, Skopje.
4. Polenaković, Haralampije, Izabrani dela 1, Makedonska kniga, Skopje, 1988.
5. 5. Koneski, Blaže, Eseji, knjiga 3, Svjetlost, Sarajevo.
6. Ristovski, Blaže, Đorđija M. Pulevski i negovite kniški „Samovila Makedonska“ i „Makedonska pesnarka“, Skopje, 1973.
7. Velez, Ilija, Historija na makedonskata kniževnost – srednovekovna kniževnost, tom 1, Skopje, 2014.
8. Kvint Kurcije Ruf, Povijest Aleksandra Velikog makedonskog kralja, prijevod i priređivač Josip Mikić svezak 1, Zagreb, Biblioteka Latina& Graeca, knjiga XLVIII.
9. Makedonska Aleksandrida (izvadok od Slavjansko – makedonska opšta historija od Đorđija M. Pulevski), Institut za nacionalna historija, Skopje, 2005.
10. Petar Draganov i Makedonija i Makedoncite, Zbornik međunarodnog simpozija, MANU, Skopje, 2007.
11. Doklestić, Ljubiša, Kroz historiju Makedonije, Školska knjiga, Zagreb, 1964.
12. Hron, Karl, Narodnosta na makedonskite Sloveni, Makedonska kniga, Skopje, 1990.
13. Kalogjera, Goran, Makedonske teme bez dileme, Biblioteka Žilković, Gradska knjižnica Ivan Vidali, Korčula, 2014.
14. Kalogjera, Goran, Makedonska kultura i civilizacija, Filozofski fakultet u Rijeci, Rijeka, 2017.

QUO VADIS, MAKEDONIJA!?
Why do the Macedonians need Alexander the Macedonian
when they have Kliment Ohridski?

ABSTRACT

The aim of this text is to re-examine the ethnic origin of the Macedonians, the Macedonians' relation to the character of Alexander the Macedonian in national memory and literary, artistic and scientific literature, in order to get the current picture of Macedonian reality based on the "re-examination of the past". The author of the text takes the view that Macedonians are of Slavic origin, that their ethno-genesis has elements of all other civilizations which inhabited these areas, including the Ancient Macedonians. Analyzing the political present of Macedonia, the author expresses his views and reflects on its future.

KEY WORDS: *Macedonia, ethnology, cultural history, Alexander the Macedonian, civilization*